

Bediüzzaman'da sahabe telakkisi

1- Sahabe hakkında Ehl-i Sünnetin görüşü

Ehl-i Sünnet, Hz. Muhammed'i (aleyhissalatu vesselâm) risaletine iman etmiş olarak görüp aynı imanla ölen kimseye Sahabe der.¹ Bu görüşme kısa da olsa fark etmez. "Uzun müddet beraberlik", "Hz. Peygamberle savaşa katılmış olmak", "hadis rivayet etmek" gibi şartlar ileri sürenler de olmuştur. Ancak bunlar münferid görüşlerdir, kaide olmamışlardır.

Yine ehl-i sünnete göre, Sahabenin hepsi adalet sahibidir.² Yani, dinî mevzularda bilerek yalan söylemezler. Hz. Peygamberden her ne rivayet ederlerse doğru söylerler. Dinle ilgili bütün sözlerine itimad edilir. "Yalan söylemiş olabilir" diye, bir tereddüt ve kuşkuyu Ehl-i Sünnet âlimleri caiz görmezler. Bu kanaati bütün Sahabeler hakkında taşırlar. Adalet meselesinde "Sahabelik" şerefine eren herkesi bir tutarlar, hiçbir ayırım yapmazlar.

"Adâlet sahibi olma" tabiri, âlimlerin dilinde farklı mânâlarda kullanılmıştır.³ Bu tabir sahâbe hakkında kullanılınca ne kastedildiği, iyi bilinmesi gereken bir husustur. Hemen belirtmek isteriz: Bununla, onların günahattan, kusurdan mâsum oldukları kastedilmez. Ehl-i Sünnete göre, masumluk, yani ismet, yani günahlara karşı korunma melekesine sahip olma hali, sadece Peygamberlere has bir imtiyazdır. Peygamber dışında hiçbir beşer ismet iddiasında bulunamaz. Şia'nın masum imam inancı bu açıdan batıldır, ehl-i sünnet benimsemez. Ehl-i Sünnet, insan olmaları hasebiyle, sahabenin kasdî olmaksızın hata yapabileceğini, yanılabilceğini kabul eder.

Netice itibariyle "Ashab âdildir" derken İslâm ulemasının şu mânâyı kastettiği belirtilmiştir:

"Rivayette kizbe taammüd etmekten ve rivayetini kabul etmemeyi gerektiren bir fil irtikab etmekten ictinab etmek (kaçınmak)"⁴

Ashab, kendi aralarında, fazilet yönüyle bir çok dereceye ayrılır. En faziletli olanlar ilk Müslüman olanlardır, yani Hz. Peygamberle beraberliği fazla olanlardır. Nitekim Aşere-i mübeşşere de ilk Müslümanlardandır. Binaenaleyh, Resulullah'ı son demlerinde bir defacık bile olsa görmüş olanlar Sahabe sayılsa da, öncekilere nazaran faziletçe geridirler.

Ehl-i Sünnet, sahabeyi, ayırım yapmadan ta'dil ederken âyet ve hadislerle dayanır. Bu iki kaynaktan gelen pek çok nass herhangi bir ayırımı yer vermeden bütün sahabeleri över ve ta'dil eder. Âyetlerden birini kaydediyoruz:⁵ "Siz insanlar için gönderilen en hayırlı ümmetsiniz"⁶ Pek çok benzerinin yerine de şu hadisi kaydediyoruz: "Kim, Ashabımdan birine dil uzatırsa, Allah'ın lâneti üzerine olsun."⁷

Ehl-i Sünnetin, bilinmesi gereken, diğer bir görüşü, fazilette sahabeye kimsenin yetişemeyeceği görüşüdür. Yani, herhangi bir sahabe, sıralamada en sonda bile yer alsın, arkadan gelen en faziletli kişilere nazaran daha üstündür. Bir

başka ifade ile bu ümmetin ilim, irfan ve velâyet yönleriyle en mümtaz olan güzide kişileri bile, fazilet yönüyle en âmi bir sahabeye yetişemez. İslâm uleması bu görüşlerine delil olarak şu hadisi de zikrederler:

“Nefsim kudret elinde olan Zâta yemin olsun! Sizden biri Uhud dağı kadar çok altın infakta bulunsa bile, sevapta, Ashabımın bir müd hatta yarım müd infakına yetişmez.”⁸

Aleyhissalatu vesselâm ile olan sohbetleri, onlara öyle bir feyiz vermekte, öyle bir mertebe kazandırmaktadır ki, bir başka yolla buna yetişmek mümkün değildir. Dolayısıyla ümmetten hiç kimsenin Ashabla fazilet yarışına kalkması, üstünlük dâvâ etmesi caiz değildir. Böyle bir davranış, Muhammed ümmetinde bulunması gereken edebe aykırıdır. Zira, Âyet-i Kerime Allah ve Resulünün konuştuğu yerde kadın veya erkek hiçbir mü'mine söz hakkı tanımaz.⁹

2- Bediüzzaman'a göre Sahabenin Üstünlüğü

Bediüzzaman hazretleri, sahabe hakkında Ehl-i Sünnet'in görüşünü benimser. Ona göre Ashab insanlığın en mümtaz neslidir. Resulullah'la sohbet, onlara öyle bir feyiz, öyle bir şeref kazandırmıştır ki, arkadan gelecek ümmetin “en kâmilleri olan evliyanın büyükleri, Sahabenin küçüklerine karşı müsavat dâvâsını kazanamazlar.”¹⁰

Yirmi Yedinci Söz'ün Zeyli, Sahabe hakkında müstakil bir bahistir. Ve sanki Ashab mevzuunda Ehl-i Sünnet'in görüşünü herkesçe kabul edilebilecek mukni bir açıklamaya kavuşturmak için kaleme alınmıştır. Risalede, Ashab hakkında polemik konusu yapılan en mühim meselelere soru-cevap şeklinde yer verilir. Bu bahiste yapılan bütün açıklamalar altı sorunun cevabıdır. Bunlardan beşi doğrudan, biri dolaylı olarak sahabeyi ilgilendirir. Doğrudan ilgilendiren sorular, sahabe mevzuunda gelen hadislere dayandığı ve bu konuda rastlanan polemikleri hemen hemen özetlediği için onları burada kaydederek mevzuya girmek istiyoruz.

1- “Sual ediyorsunuz: Bazı rivayetlerde vardır ki; ‘bid’aların revacı hengamında ehl-i iman ve takvadan bir kısım sulehâ, sahâbe derecesinde veya daha ziyade efdal olabilir’ diye rivayetler vardır. Bu rivayetler sahih midir, sahih ise hakikatleri nedir?”

2- “Deniliyor ki: Sahabeler, Resul-i Ekrem aleyhissalatu vesselâmı gördüler, sonra iman ettiler. Biz ise görmeden iman ettik. Öyleyse, imanımız daha kavidir. Hem, kuvvet-i imanımıza delalet eden rivayet var?”¹¹

3- “Bir zaman kalbime geldi, niçin Muhyiddin-i Arabî gibi harika zatlar sahabelere yetişemiyor?”

4- “Diyorlar ki: Ehl-i velayet ve ashab-ı kemâlat, dünyayı terk etmişler. Hatta hadiste var ki: Dünya muhabbeti bütün hataların başıdır. Halbuki Sahabeler dünyaya pek çok girmişler. Terk-i dünya değil, belki bir kısım sahâbe, o zamanın ehl-i medeniyetinden daha ileri gitmişler. Nasıl oluyor ki, böyle sahabelerin en ednasına, en büyük bir veli kadar kıymeti var diyorsunuz?”¹²

5- “Sahabelere karşı iddia-yı rüchan nereden çıkıyor? Kim çıkarıyor? Şu zamanda, bu meseleyi medar-ı bahsetmek nedendir? Hem müctehid-i İzama karşı müsavat dâvâ etmek neden ileri geliyor?”

3- Ashabın Üstünlük Sebepleri

İlk soru, Ümmet-i Muhammed içerisinde faziletçe Ashab'tan üstün kimselerin olup olamayacağı meselesiyle ilgili. Çünkü, bir kısmı sıhhatçe oldukça düşük olan pek çok rivayet, ahirzamanda gelecek bazılarının faziletçe Ashab'tan üstün olacağını ifade etmektedir.

Bediüzzaman, o rivayetlerin, ifade ettiği ortak mânâyı, yukarıda da kaydettiğimiz üzere Türkçe meali şeklinde ifadeye dökerek soru yapar: “Bid’aların revacı hengamında ehl-i iman ve takvâdan bir kısım suleha, sahâbe derecesinde veya daha ziyade efdal olabilir” diye rivayetlerde vardır. Bu rivayetler sahih midir? Sahih ise hakikatleri nedir?”¹³

Bediüzzaman'ın cevabına geçmeden, soru metninde yer verdiği bir ustalığa dikkat çekmek isteriz: Sonradan gelecek bir neslin faziletini Ashabinki ile kıyaslayan rivayetlerin hiçbirinde, “Bid’aların revacı hengamında” kaydına rastlanmaz. O, böylece, daha soru faslında, sadedinde olduğumuz hadislerde nazarların çekildiği, sahabeninki ile kıyaslanabilecek bir

fazilete ermenin ilk şartının-bid'aların hâkimiyeti sebebiyle insanların sünnetten uzaklaştıkları bir devirde "elde ateş tutarcasına"14 büyük sıkıntıları göze alarak-Sünnet'e uymak olduğunu ifade etmiş oluyor. Nitekim bir başka hadiste:

"Ümmet fesada uğradığı zaman sünnetime temessük edene yüz şehit ücreti verilir" buyrulmuştur.15

Bediüzzaman'ın bu şekilde vazettiği soruya verdiği cevabı iki kısımda inceleyebiliriz:

Birinci kısım: Bu kısım, sekiz satırlık bir giriş paragrafıdır. Burada meseleyi üslûp ve ifade maharetiyle çok yönlü olarak özetler: 1- Bu mevzuda sahih ve sahih olmayan rivayetlerin varlığına dikkat çeker. 2- Sahih hadislerde ifade edilen "Ümmetin sonradan gelenlerinin efdaliyeti" meselesinin mahiyeti açıklanır. 3- Ashabın insanlık tarihinde en üstün nesli teşkil ettiğine dair kanaatini Kur'ân'dan da delil göstererek ifade eder.

İkinci kısım: Burada, Ashab'ın üstünlüğünün sebep ve hikmetleri aklî bir muhtevada izah edilir. Bu izahta Ashabın üstünlüğünün pek çok sebebine işaret edildikten sonra sadece "Üç sebebi" üzerinde durulur.

Bu üç sebebin belirtilmesine geçmeden önce, mevzuun "tez"i mahiyetinde olan ve ihtiva ettiği üç ana temayı yukarıda kaydettiğimiz giriş paragrafını aynen kaydediyoruz:

"Enbiyadan sonra nev-i beşerin en efdali sahâbe olduğu, Ehl-i Sünnet ve Cemâatin icmâî, bir hüccet-i kâtiadır ki, o rivayetlerin sahih kısmı, fazilet-i cüz'iyeye hakkındadır. Çünkü, cüz'i fazilette ve hususi bir kemâlde mercuh râcihe tereccuh edebilir.BAŞLIK Yoksa Sure-i Fethin âhirinde sitayişkârane tavsifat-ı Rabbaniyeye mazhar ve Tevrat ve İncil ve Kur'ân'ın medih ve senasına mazhar olan sahâbelere, fazilet-i külliye nokta-i nazarında yetişilemez. Şu hakikatin pek çok esbap ve hikmetlerinden, şimdilik üç hikmeti beyan edeceğiz."16 Şimdi biz, bu üç sebebi özetleyerek sunacağız:

Birinci Sebep: Resulullah aleyhissalatu vesselâmın sohbetidir. Bu sohbet, öyle bir iksirdir ki, bir dakika ona mazhar olan bir kimse ehl-i tasavvufun senelerce seyr u sülûkla elde edebileceği feyze ve hakikat nurlarına mazhar olabilir. Nasıl ki, bir sultanın hizmetkârı, o sultana tâbi olarak öyle bir mertebeye çıkar ki, bir şah çıkamaz. "İşte şu sırdandır ki, en büyük veliler sahabe derecesine çıkamıyor." Ashab'ın sohbeti Peygamberin nübüvvet şahsiyetiyle sohbettir. Bu sohbetin yüceliği şu misalden anlaşılabilir: Kızını diri diri gömecek kalp katılığına sahip bir bedevî adam, bir saatlik nebevi bir sohbetten sonra karıncaya ayağını basamayacak bir ruh inceliği kazanıyor; cahil ve vahşî bir adam, bir günlük bir sohbetten sonra Çin ve Hind gibi memleketlere gidip o medenî kavimlere muallim ve rehber oluyordu. Bu hususu Lemeat'ta şöyle nazmetmiştir:

Bir nazar-ı Peygamber

Birdenbire kalbeder

Bir bedevi-i câhilî

Bir ârif-i münevver

Eğer mizan istersen

İslâmdan evvel Ömer

İslâmdan sonra Ömer.17

İkinci Sebep: Sahabeler ekseriyet-i mutlaka itibariyle kemâlat-ı insaniyenin en a'la mertebesindedirler. Çünkü, onlar büyük İslâm inkılabına şahid olup bizzat onu yaşadılar. İslâm inkılabı hayır ve hakkı bütün güzellikleriyle ortaya çıkarmış, şer ve bâtılı da üstün çirkinlikleriyle gözler önüne sermiştir. Bu iki zıtlar öylesine birbirinden ayrılmışlar belirgin hale gelmişler ki, hayrı, hakkı iltizam eden şerre, batıla, yalana müşteri olması mümkün değildir. Çünkü sıdk ile kizbin arasındaki mesafe iman ile küfür arasındaki, Cennet ile Cehennem arasındaki mesafe kadar uzaktır.

Böyle bir ortamda, yüce seciye sahibi Ashâb'tan, Resul-i Ekrem gibi nuranî bir meyve, Cennet gibi bir netice veren sıdka ve hakka ve imana bütün kuvvetleriyle taraftar olmaktan başka bir şey beklenemezdi. Bediüzzaman, Sahabe'nin adaletinin büyük ölçüde bu sırdan ileri geldiğini başka fırsatlarda da ifade eder.18

Üçüncü Sebep: Nübüvvetin velâyete nisbeti, güneşin kendisiyle, aynalardaki görülen timsaline nisbeti gibidir. Elbette gökteki güneşle aynadaki görüntüsü, aralarında kıyaslama yapılamayacak derecede birbirlerinden farklı ve uzaktırlar.

Öyleyse nübüvvet dairesi, velâyet dairesinden ne derece üstün ise, “nübüvvet dairesinin hademeleri ve o güneşin yıldızları durumunda olan sahâbeler dahi, daire-i velayetteki sulehaya o derece tefevvuku olmak lâzım geliyor.”

Bu üçüncü sebepte üç ayrı üstünlük vechi mevzu bahistir:

Birinci Vecih: İctihadda üstünlük

İctihadda, yani ortaya çıkan yeni meselelerle ilgili hükmü tesbitte yani Cenab-ı Hakkın rızasına uygun hükmü, onun kelamından çıkarma işinde sahabelere yetişilmez. Çünkü onların zamanında meydana gelen İslâm inkılabı, herkeste Allah'ın rızasını arama ve ilahî hükümleri ortaya çıkarma meylini doğurmuştur. Akıllar, fikirler, zihinler, arzular, emeller hep bu esas üzerinde dönmekte, insanlardaki bütün ilmî melekeler o istikamette inkişaf etmekte idi. Halbuki zamanımızda insanlar büyük çoğunluğuyla dünyayı arıyor, felsefe ve siyasetle meşgul, emeller ayrı, arzular başka, fikirler karmakarışık. İctimai ortamın, kültür atmosferinin şahsiyetin gelişmesinde ve melekelerin inkişafında fevkalade müessiriyeti var. Öyle ki, zamanımızın insanı, ictihad kapasitesini elde etmede Ashab'a nazaran en az on misli bir zamana muhtaçtır. Söz gelimi Tabiinden Süfyan İbn Uyeyne on yaşında müctehid olabilmişse, günümüz insanı yüz seneye muhtaçtır.

Bediüzzaman, bu meselenin ehemmiyetine binaen, herkesin hatırına gelecek bir soruyu sorar ve cevabını verir:

“Eğer desen: Sahabeler de insandırlar, hatâdan, hilaftan hâli olmazlar. Halbuki, ictihadatın ve ahkam-ı şeriatın medarı, sahabelerin adaleti ve sıdkıdır ki, hatta ümmet: ‘Sahâbeler umûmen adildirler, doğru söylerler’ diye ittifak etmiş?”

Bediüzzaman bu soruya: “Evet, Sahabeler ekseriyet-i mutlaka itibariyle hakka âşık, sıdka müştak adalete hahişgerdirler (arzulayan, taraftar olan)” der. Ve birinci ile ikinci sebepte kaydettiğimiz mütalaalar çerçevesinde açıklama yapar.¹⁹

Burada üzerinde durmak istediğimiz bir husus, Üstad'ın ihtiyatlı ifâdesidir: “Evet Sahabeler ekseriyet-i mutlaka itibariyle hakka âşık...” demiştir. Bu ifadeden, çok az da olsa bir kısmının bu vasıfların dışında kalabileceği anlaşılmaktadır. Bediüzzaman, buradaki ihtiyatkâr ifadesi ile-sahabe dışında kalan kimselerde görülmesi hâlinde, adaleti selbettiği için cerh vesilesi kabul edilen-bazı fiilleri işlemiş olanlarını kastedebilir. Ne var ki ulema, onların da tevbe etmiş olmaları sebebiyle temizlenmiş olduklarını, tevbe ile temizlenenleri-Nur sûresinin 4-5. âyetleri mucibince-adaletlerinin geri geleceğine hükmetmiştir. Kaldı ki, Hz. Peygamber zamanında hâd cezasına çarptırılan Mâiz İbnu Mâlik, Gamidiyye (bir kadın) ve Himâr lakabıyla meşhur Abdullah radiyallahu anhüm ecmâinden-ne hikmetse-hiçbir rivayet kitaplarımıza intikal etmemiştir.²⁰

İkinci Vecih: Kurbiyetleri velilerinkinden farklı

Sahabelerin Allah'a olan kurbiyetleri (yakınlıkları) noktasındaki makamlarına velayet ayağıyla yetişilemez. Çünkü onların velayeti, velilerin seyr u sülukla kat-ı meratib ederek kesbettikleri bir velayet değildir. Velayet-i Kübra namıyla yad edilen bu velayet, akrebiyet-i İlâhiyenin inkişafıyla mazhar olunan bir velayettir, kesbî değil vehbîdir. “Akrebiyetin inkişafı” da Cenab-ı Hakkın zât, sıfat ve şuunatı hususunda marifetin artmasıyla olur. İlâhi bir lütuf olarak, nübüvvet nurunun sahabenin ruhunda in'ikas ve incizabıyla hemen hasıl olur.²¹

Peygamberlikteki kurbiyet de bu nevi bir kurbiyettir. Ve nübüvvet veraseti ve sohbet cihetiyle sahabeler o sırta mazhardırlar.

Dipnotlar:

1. İbnu Hacer el-Askalani (V. 852/1448), el-İsâbe Fi Temyizi's-Sahâbe, Mısır 1328, 1, 7; Suyuti, Celaleddin Abdürrahman ibn Ebi Bekr (V.911/1505) Tedribü'r-Râvi, Kahire, 1959, s. 396.
2. A.g.e., s. 400; el-Isabe 1, 9-10.
3. Adalet deyince muhtelif mânâlar kastedilir:
 - a. Cevr ve zulmün zıddı: Hak sahibine hakkını verme.
 - b. Fısk ve isyanın zıddı: Takva mânâsında.

c. İsmet: İsyân ve fücûrdan korunma melekesi, bu meleklerle ve nebilere aittir.

d. Allah'ın lütfu olarak günah ve hatadan korunma, bu velilere ait bir haldir.

e. İctihadda hatadan korunma: Mehdiyi muntazır böyle olacaktır.

f. Rivayette kizbe taammüdden korunma. (Abdulvehhâb, A. Latif, Tedribü'r-Ravi s. 401-402.

4. Bak: Abdülvehhâb Abdüllatif (Tedrib'i tahkik eden zât), Tedribü'r-Râvî, s. 402.

5. Âl-i İmrân Sûresi, 110.

6. Hatibu'l-Bağdadi (V. 463), el-Kifayî Fî İlmi'r-Rivâye, s. 93-97. Bu sadede giren âyet ve hadislerden bir kısmı için bkz. İbrahim Canan, Kütüb-ü Sitte Muhtasarı Şerhi, Akçağ Yay., Ankara, 1987, 1, 522-525.

7. Haysemî, Mecmau'z-Zevaid, 10, 21.

8. Buhari, Fezâilu'l-Ashab 5; Müslim, Fezailu's-Sahabe 221, 222.

9. Ahzâb, 36.

10. Sözlere, s. 496.

11. A.g.e., s. 494.

12. Sözlere, s. 494.

13. Bu Türkçe metnin Arapça aslını araştıran Abdülkadir Badıllı, bu mânâ üzerine gelen rivayetlerin 33 ayrı kaynağına işaret eder. Hadisin Ahmed İbnu Hanbel ve Dârimî'de-birinin sahih olduğu belirtilen-iki ayrı tarikten gelen bir vechine göre Aleyhissalatu Vesselâma Ashab sorar: "Ey Allah'ın Resulü! Müslüman olup seninle birlikte cihad eden bizlerden daha hayırlı kimse olacak mı?"

"Evet," buyurlar, "Sizlerden sonra gelip beni görmediği halde iman eden bir grup." (Mişkâtü'l-Mesâbih, 6282. H.) Ümmet'in sonradan gelen bir grubunun efdaliyeti ile ilgili rivayetlerden on iki tanesini Mişkâtü'l-Mesâbih bir arada kaydeder. (3, 292-295).

14. Tirmizi, Fiten 73 (2261. H.), Münâvî, Abdurrauf, Feyzu'l-Kadir, Beyrut 1972, 6, 261, 9162. H.

15. Tebrizî, Veliyuddin İbnu Abdillâh, Mişkâtü'l-Mesâbih, Dimeşk, 1961, 1, 62; Münâvî, a.g.e., 96171. H.

*"Fazilet-i külliye" tabiri ile faziletlerin tamamını anlayacağız. "Fazilet-i cüz'iyye" ise bir mesele ile ilgili fazilettir. Söz gelimi bir sahâbenin ibadet, ilim, cihad, İslâmın binasına olan toplam fazileti, fazilet-i külliyesini teşkil eder. Bu fazilette sahabeye yetişilemez. Ama sonradan gelen zatlardan biri cihadda veya ilimde veya bir başka fazilette sahabeyi geçebilir.

16. Sözlere, s. 489.

17. A.g.e., s. 711.

18. Muhakemât, s. 132; Barla Lahikası, s. 155, Hutbe-i Şâmiye, s. 48-49.

19. Sözlere, s. 484.

20. Bakan, Tevhid, Ashab'ın Adaleti, Erzurum 1993 (Basılmamış Tez), s. 57.

21. Bak. Mektubat, s. 47-48.